

Djelovanje HSS-a na Sušaku između dva svjetska rata

Bartulović, Željko

Source / Izvornik: **Povijesni zbornik, godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe, 2007, 1, 115 - 135**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:118:276756>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-13**

PRAVRI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

Doc. dr. sc. Željko Bartulović

Pravni fakultet

Sveučilišta u Rijeci

DJELOVANJE HSS-a NA SUŠAKU IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

1. Izbori za Ustavotvornu skupštinu 1920.

HSS jednom je od najznačajnijih stranaka u političkom životu hrvatskih krajeva u Kraljevini SHS (Jugoslaviji), pa tako i Sušaka. Prvi podaci o radu HRSS-a na području Sušaka potječu iz razdoblja izbora za Konstituantu 1920, kada je u Modruško-riječkoj županiji prijavljena lista HRSS-a, s nositeljem Petrom Dobrinićem. Izbori nisu održani u gradu, već samo u neokupiranom dijelu sušačkog kotara gdje je od 3.089 birača glasovalo njih 1.519, a za HRSS svega 18 (!) ili 1,18%. U izbornom okrugu od 61.459 birača, izlazi 31.454, nešto preko 50%, a HRSS dobiva 7.831 glas, oko 24,89%. Između 8 zastupnika izabrana su 3 radićevca, a bolje je rezultate Stranka ostvarila u Gorskom kotaru, pobijedivši u Vrbovskom, Delnicama i Čabru.¹

Kako obrazložiti izraziti neuspjeh HRSS-a u sušačkom kotaru? Radićev otpor širenju velikosrpskog utjecaja na prečanske krajeve ima određene negativnosti spram najzapadnijeg dijela Primorja. Opravdani pozivi na odbijanje služenja vojnog roka i odlazak u vojsku nove države, u kojoj ogromnu većinu čine srbijanski časnici kao i drugi načini kojima se HRSS opirao beogradskoj politici, za ovaj dio države znače veliku opasnost. Iako u većini hrvatskih krajeva „oslobodilačka” vojska nije prijazno dočekana, osobito nakon krvavih događaja na Jelačićevom trgu u Zagrebu 5. prosinca 1918., ovi krajevi predstavljali su iznimku. Ne zato što su zagovornici unitarizma i velikosrpske politike, već zato što „srpsku” vojsku drže jedinim obrambenim bedemom od nasrtaja talijanskog iredentizma u pokušajima da zagrabi što veći dio Primorja. HRSS-ov otpor stvaranju i izgradnji države po

¹ *Izbori u našoj županiji*, Primorski „Novi list”, br. 47, 27. veljače 1923. Tekst navodi da je 7.831 glasač glasovao za HRSS.

Izborni rezultati u modr.-rij. županiji za prošlih izbora, „Novi list”, br. 66, 3. rujna 1927. Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, I, Zagreb, 1961, tablica između str. 312. i 313.

beogradskom receptu za Sušaćane predstavlja ekstremizam, koji može okončati raspadom države. Tko bi tada preuzeo vojnu zaštitu od talijanskog iredentizma i produženja okupacije? HRSS snosi dio odgovornosti jer nije prilagodio politički program mjesnoj situaciji na Sušaku i Primorju kako bi privukao birače. Treća bitna okolnost neuspjeha političko je naslijeđe, utjecaj predratne politike primorskih pravaša, dr. Erazma Barčića i Frana Supila, što utječe na opredjeljenje za jugoslavenstvo. Njezini pobornici podržali su demokrate i Hrvatsku stranku prava kao umjerenije političke grupacije, u nadi da će ih nova država uspješno štititi od iredentizma.

2. Izbori za Narodnu skupštinu 1923. godine

Tijekom predizborne utrke na izborima za skupštinu 1923. protiv HRSS-a primjenjuju se nasilne metode, Orjuna silom razbija skup u Crikvenici. Nositelj liste HRSS ponovno je Dobrinčić.² HRSS je u gradu Sušaku dobio svega 42 glasa (2,25%), u kotaru 755 (14,10%), a u županiji 21836/22235 (49,57%). Ukupno je na Sušaku glasovao 1861 birač, u kotaru 5351, a u županiji 44855.³ HRSS opet nije privukao glasače Sušaka. Stranka od izbora za Konstituantu nije uspjela djelotvornije utjecati na Primorje iako kao dio Hrvatskog bloka 25. veljače 1922. upućuje rezoluciju međunarodnoj konferenciji o svjetskim problemima u Genovi, ističući problem talijanske okupacije hrvatskih krajeva. Dijelom se to može pripisati pritisku režima,⁴ ali na birače Sušaka više je utjecala talijanska evakuacija Sušaka i ulazak vojske Kraljevine SHS. Dobro tempiranje izbora s uspjehom u vanjskoj politici, privuklo je glasače Sušaka stranci jugoslavenskog usmjerenja. Ostanak talijanskih postrojbi na Delti i Barošu značio je daljnju potrebu za političkom i vojnom podrškom Beograda. Iako je HRSS dobio minoran broj glasova to nije izdaja hrvatstva. Većina glasača nije dala glasove velikosrpskom (Pribičevićevom) krilu Demokratske stranke i radikalima, već mjesnoj Nezavisnoj jugoslavenskoj listi (NJL). U kotaru HRSS dobiva daleko više

² *Kako se glasa kod izbora*, „Novi list”, br. 62, 15. ožujka 1923. te „Novi list” br. 66, 3. rujna 1927.

³ *Prvi izborni rezultati*, „Novi list”, br. 66, 20. ožujka 1923. U navedenoj tablici podaci se nešto razlikuju, jer su se mijenjali kada su pristigla sva izvješća, ali te razlike nisu bitno utjecale na rezultate izbora. Donosimo podatke onako kako su navedeni u vrelima: (županija* - naknadno pristigli podaci o glasovima): Sušak I 13, Sušak II 14, Draga 7, Kostrene (Kostrena Sv. Barbare i Kostrena Sv. Lucije) 3, Podvežica 4, Trsat 1, Ukupno 42, Kotar 755, županija 21836 (županija* 22235).

⁴ Janjatović, *Represija spram HRSS u Crikvenici 1923*, Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka, sv. XXXV-XXXVI, Rijeka 1994, str. 237. - 241; Janjatović, *Progoni triju političkih grupacija u Hrvatskoj (1918-1921)*, Historijski zbornik, XVI, Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, 1992, str. 89. – 104. i tamo navedena literatura.

glasova. Dobar rezultat ostvaren je u Bakarcu, Hreljinu, Kraljevići, Krasici i Bakru.⁵ Izbornu pobjedu, tj. 4 mandata u izbornom okrugu, donijeli su drugi izborni kotari. Uočljiv je raskorak izbornih rezultata između grada i ostatka kotara. HRSS postupno nalazi uporište u susjednim općinama, koje se brže oslobađaju natruha ranijih političkih shvaćanja osobito zato što u njima veći postotak čini seosko pučanstvo koje svoje interese veže uz HRSS.

3. Izbori za Gradsko zastupstvo 1923. godine, skupštinski izbori 1925. i rad Stranke

Na izborima za gradsko zastupstvo 1923. HRSS nije postavio listu. Izašla je samo lista Jugoslovenskog kluba, nasljednika NJL-a. Razlog nepostavljanja drugih lista možda je taj da je od prestanka okupacije prošlo tek 3 mjeseca pa stranke nisu imale dovoljno vremena organizirati se u gradu i pripremiti za izbore. Možda je utjecala i premoćna pobjeda NJL-a na ožujskim izborima za Skupštinu na području grada, zbog čega su ostale stranke pretpostavile da imaju male izgleda za uspjeh.⁶

O aktivnosti HRSS-a u gradu Sušaku nemamo podataka do izbora za Narodnu skupštinu 1925. Nositelj liste i treći je put Dobrinić.⁷ Od 3410 birača u gradu je glasovalo 2140 ili 62,75%, od toga za HRSS u gradu 316 (14,76%), u kotaru 2267, a u županiji 22356 (22849).⁸ Na gradskoj razini Stranka nije ostvarila uspjeh. I pored 1924. godine sklopljenog, za Sušak veoma lošeg Rimskog ugovora s Kraljevinom Italijom, za nedaće se nije krivilo jugoslavenstvo, već velikosrpski ekstremizam. No u usporedbi sa skupštinskim izborima 1923. HRSS dobiva 7 puta više glasova. Od beznačajnih 2,5% osvaja 14,76% glasova i postaje respektabilna, treća

⁵ Janjatović, isto.

⁶ *Izborni sastanak Jugoslov. Kluba*, Primorski „Novi list“, br. 82, 8. travnja 1923. *Tada se je u gradske izbore išlo samo s jednom listom; uopće nije bilo potrebno glasovati, jer lista kojoj je tada dr. Kučić bio nositelj, nije imala protuliste. Pa ipak se 1923. glasovalo, ponajviše zato da se nositelju iskaže počast i povjerenje, dobrovoljnim plebiscitom od 1728 glasova.*

Gradski izbori i njihov rezultat, „Novi list“, br. 185, 13. kolovoza 1926.

⁷ „Novi list“, br. 66 od 3. rujna 1927.

⁸ *Izborni rezultati na području grada Sušaka*, „Novi list“, br. 39, 11. veljače 1925. Rezultati se ponešto razlikuju od prvoobjavljenih, ali ne bitno, već svega za nekoliko glasova (Kod izbora bilo je upisanih 2699 birača, a glasovalo je 1861: HRSS 42. *Primorski mandat*, „Novi list“, br. 69, 14. ožujka 1925. Vidjeti i *Gradski izbori i njihov rezultat. Srušena je zadnja demokratska kula u Primorju. -- Sušak se preporadja u hrvatstvu. -- Načelnik g. Kučić može da spremi kovčeg*, „Novi list“ br. 183 od 11. kolovoza 1926. te *Primorski mandat*, „Novi list“ br. 69, 14. ožujka 1925. HRSS Sušak I 49, Sušak II 72, Draga 63, Kostrene 24, Podvežica 38, Trsat 70, ukupno 316, Kotar 1951, ukupno 2267, županija 22356, ukupno* 22849.

politička stranka u gradu (iza demokrata, točnije NJL-a i pribićevićevaca). Gradsko stanovništvo počelo je prihvaćati HRSS. Susjedni kotari, s više seoskog puka dali su većinu glasova HRSS-u (Krk, Crikvenica, Novi, Delnice, Ogulin, Vrbovsko i Čabar). Hrvatsko pučanstvo stalo je uz stranku koja štiti njegove nacionalne interese. HRSS dobiva 3 zastupnička mandata, ali pobjeda nije potpuna jer je izborna jedinica dijelom glasovala za PP-listu.⁹ Sušački tisak tumačio je da srpska većina s Korduna nije dala glasove HRSS-u, dok je Gorski kotar s većinskim hrvatskim stanovništvom, uglavnom glasovao za HRSS.¹⁰ Izabrani zastupnici HRSS-a (dr. Buć, dr. Banović i Dobrinić) ipak nisu ostvarivali jači politički utjecaj na Sušaku. Oni su u gradu uglavnom bili nepoznati, te ga nisu posjećivali kako bi jačali utjecaj stranke. K tome je dr. Buć, zastupnik kotara Sušak-Krk, uskoro prešao u frankovački klub.¹¹

Nakon izbora došlo je do značajne promjene na političkoj pozornici Sušaka i Primorja. Dana 3. kolovoza 1925. Tomljenovićeva skupina demokrata odlučuje pristupiti HSS-u. Došlo je do rascjepa demokrata na Sušaku. Na sjednici 15. kolovoza dr. Tomljenović, Milan Banić, Kazimir Vidas, Ivan Dobrila s još 56 predstavnika ulaze u HSS.¹² Prijelaz znači daljnje jačanje HSS-a na Sušaku.

Prvi podaci o ustroju HSS-a na području Sušaka i kotara potječu iz 1925. Spominje se Kotarska organizacija HSS-a,¹³ dok na području grada djeluje Mjesna (gradska) organizacija HSS-a za Sušak, čiji je predsjednik Ivan Maračić.¹⁴ Do konca 1925. ona je jedini oblik udruživanja za grad, a

⁹ *Izbori u modruško-riječkom izbornom okrugu II*, „Novi list“, br. 48, 19. veljače 1925.

¹⁰ *Izbori u modruško-riječkom izbornom okrugu*, „Novi list“, br. 46, 17. veljače 1925.

Izbori u modruško-riječkom izbornom okrugu II, „Novi list“, br. 48, 19. veljače 1925.

¹¹ *Gdje je nar. poslanik dr. Buć?* „Novi list“, br. 21, 27. siječnja 1926. *Krokodilske suze „Hrvata“ nad tužnim Primorjem*, „Novi list“, br. 145, 25. lipnja 1926.

Tko zastupa Gor. Primorje u Nar. Skupštini? „Novi list“, br. 107, 8. svibnja 1926.

¹² *Povijest jednog vjerolomstva (Uloga gg. Kučića i Korlevića pred godinu dana)*, „Novi list“ br. 178, 179 i 180, 5. 6. i 7. kolovoza 1926. Radić je 11. kolovoza na sastanku u Sušaku pozvao petnaestak članova skupine na pristup HSS-u.

¹³ *Pristašama i prijateljima HSS u sušačkom kotaru*, „Novi list“, br. 236, 3. listopada 1925.

Akcija HSS u Primorju, „Novi list“, br. 243 od 11. listopada 1925.

Za 25. listopada 1925. zakazana je sjednica Kotarske organizacije. Njezino sjedište je u prostorijama uredništva „Novog lista“, Strossmayerova 68.

¹⁴ *Iz mjesne organizacije HSS u Sušaku*, „Novi list“, br. 65, 19. ožujka 1926. Spominju se neki članovi Odbora: Ante Vrkljan tajnik, dr. Vinko Mikuličić blagajnik, Juraj Tagliaferro, Petar Bačić, Milan Banić, Josip Baselli, Iv. Pavičić, J. Mikuličić, kap. Toma Medanić, J. Bahorić i dr. *Jačanje redova HSS u Primorju*, „Novi list“, br. 250, 20. listopada 1925. Pored njih kao aktivista spominje se i Nikola Petrić. *HSS u Gornjem Primorju*, „Novi list“, br. 248, 17. listopada 1925.

tada je odlučeno da se na području gradske općine izvrši reorganizacija utemeljenjem mjesnih (lokalnih) organizacija za svaku podopćinu. Prvo je utemeljena organizacija u Kostreni sv. Barbare. Predsjednik je kapetan Abdon Glavan, gradski zastupnik.¹⁵ Kada je koncem listopada 1925. održana izborna kotarska sjednica HSS-a na Sušaku, još nisu postojale organizacije u Kostreni sv. Lucije, Podvežici i Trsatu, ali se radilo na osnutku. Dotadašnji tajnik Gradske organizacije Ante Vrkljan izabran je za predsjednika Kotarske organizacije.¹⁶ Izborna sjednica Gradske organizacije održana je 28. ožujka 1926. kao zajednički skup Gradske i Kotarske organizacije. Izabran je novi odbor.¹⁷ Nakon izbora i organizacijskih priprema, Stranka je očekivala izbore za Gradsko zastupstvo 1926.

Zborovanje HSS-a održano je 25. srpnja 1926. na Grobničkom polju, uz nazočnost S. Radića.¹⁸ Mjesna organizacija HSS-a protivila se djelomičnom izboru zastupstva, pa je upućen poziv preostalim zastupnicima da se zahvale, kako bi se proveli potpuni izbori.¹⁹ Oštrica napada uperena je protiv zastupstva izabranog 1923. Tada je pobijedio NJL, 1926. godine, nepostojeća politička udruga, pa se postavilo pitanje opravdanosti ostanka njezinih negdašnjih članova na funkcijama zastupnika.²⁰ HSS je pozvao birače da se ujedine oko hrvatske, a ne politike fantomskog jugoslavenstva, i na političko jedinstvo sela i grada iz kojega se Sušak ne smije izdvajati.²¹

¹⁵ *HSS u Primorju (...)* Osnovana organizacija HSS u Kostreni sv. Barbare, „Novi list“, br. 238, 6. listopada 1925. Tajnik u Kostreni sv. Barbare bio je Marijan Pezelj, a odbornici Berto Čepulić, Toma Kopajatić i Milutin Randić. Održan je i skup HSS-a u Podvežici, pod predsjedanjem Andre Paškvana. Zaključeno je da se i tu što prije utemelji organizacija.

¹⁶ *Kotarska konferencija HSS-e u Sušaku*, „Novi list“, br. 256, 27. listopada 1925. Potpredsjednik je Silvestar Gudac, Nikola Petrić I. tajnik, Juraj Vukonić II. tajnik, a blagajnik Petar Bačić. *Kotarska konferenca HSS-e u Sušaku*, „Novi list“, br. 257, 28. listopada 1925. Nazočni potpredsjednik središnjice, Josip Predavec izjavio je da će se Stranka zauzeti za promjenu željezničkih tarifa, što su teško oštetile ovo područje.

¹⁷ *Program boravka Stj. Radića na Primorju*, „Novi list“, br. 74, 30. ožujka 1926. Od strane središnjice nazočan je August Košutić.

¹⁸ *Konferencija g. S. Radića u Sušaku*, „Novi list“ br. 169, 25. srpnja 1926.

Velika skupština HSS na Grobničkom Polju. Sjajna manifestacija za politiku HSS. - Značajan i muževan govor g. Stjepana Radića, „Novi list“, br. 170, 27. srpnja 1926.

G. S. Radić u Sušaku i Primorju, „Novi list“ br. 159, 14. srpnja 1926. Tijekom predizborne kampanje S. Radić posjetio je Sušak 13. srpnja na proputovanju za Rab.

Oko gradskih izbora. Konferenca g. Stjepana Radića u Sušaku, „Novi list“, br. 164, 20. srpnja 1926. 24. srpnja održao je predavanje u kinu 'Balkan' o odnosima između našeg sela i grada općenito, a između našeg seljaštva i radništva napose, iznijevši socijalne poglede i socijalni program HSS-e.

¹⁹ *Još o pitanju gradskih izbora*, „Novi list“, br. 137, 16. lipnja 1926.

²⁰ *Mjesna organizacija HSS i gradski izbori*, „Novi list“, br. 136, 15. lipnja 1926.

²¹ *Proglas HSS-a prigodom izbora*, „Novi list“, br. 181, 8. kolovoza 1926.

Nositelj je liste HSS-a dr. Vinko Mikuličić, odvjetnik.²² Četiri dana prije izbora Mjesna, tj. Gradska organizacija HSS-a obznanila je prijedlog komunalnog programa za grad Sušak, do konca 1930., što je usvojilo i vodstvo HSS-a.²³ Na izborima 1926. HSS je osvojio 620 glasova ili 34%,²⁴

HRVATI!

Gradjani Sušaka bez razlike staleža!

Nakon talijanske okupacije, ušli ste u ovu, narodnu državu na krilima jugoslovenskih osjećaja. I mislili ste, da je ta narodna država Jugoslavija. Ali nije! Nema Jugoslavije. Možda će biti! I neka Bog da da bude! Ali sad je još nema.

Ovo je država Srba, Hrvata i Slovenaca! U njoj živi 5 milijuna Srba, skoro 4 milijuna Hrvata i nešto preko 1 milijon Slovenaca. I gotovo svi ti Srbi osjećaju srpski; gotovo svi ti Hrvati osjećaju hrvatski, a gotovo svi Slovenci slovenački!

To je zbilja i stvarnost! Tu stvarnost ste valjda i vi svi upoznali, u ove 3 i po godine, što smo u narodnoj državi. A tu stvarnost valja poštivati. Jer tko je ne poštuje, toga ona tuče po glavi. I vas je ona, gradjani Sušaka, tukla po glavi: Padale su po vama batine i svako zlo, ponajviše zato što vam je glava bila ovijena jugoslavenskom maglom!

Dosta je te magle: Hrvatstvo je stvarnost, i Sušaku je mjesto samo u toj stvarnosti, samo u hrvatstvu!...

Gradjani Sušaka Tjelesni i duševni radnici!

Vama je mjesto u Hrvatskoj Seljačkoj Stranci. Ne samo radi toga što je ona hrvatska, nego i zato što je ona seljačka! Jer seljaštvo je izvor života svakom gradu, a napose Sušaku! Jer što je Sušak bez svog seljačkog zaledja? Ništa! Jer što će sušački radnik bez hrvatskog seljaka? Ništa! Sirota je sušački radnik bez hrvatskog seljaka - sirota, makar se napumpao svim socijalističkim idejama!... Cjeloviti tekst proglasa vidjeti u poglavlju o gradskim izborima 1926.

²² *Oko gradskih izbora. Koje su liste predane?* „Novi list“, br. 174, 31. srpnja 1926. Ostali kandidati bili su: Ivan Maračić, obrtnik; Milan Banić, novinar; Abdon Glavan, pom. kapetan; Josip Margan, posjednik; Lucijan Smokvina, umir. željez. činovnik; Andrija Paškvan, priv. činovnik; Vinko Kovačić, ribar; Ljubo Mikuličić, priv. činovnik; Santo Mrak, radnik; Andrija Gulin, radnik i Toma Medanić, pom. kapetan.

²³ *Komunalni program HSS za grad Sušak*, „Novi list“, br. 177, 4. kolovoza 1926.

Komunalni program predviđa: I. Osiguranje privredne egzistencije Sušaka. Privredni život je pokoleban pa je potrebno osigurati rad i zaradu. II. Sušak mora biti i ostati druga luka Jugoslavije. (...) sušačka gradska uprava mora služiti prvenstveno unaprećenju sušačke luke, trgovine i industrije. Posvetiti veću pozornost tarifnoj politici, treba imati jasan lučki program, da luka dobije izvjesne autonomije, da Sušak bude proglašen slobodnom lukom tj. slobodnom carinskom zonom većeg ili manjeg opsega. Da Martinšćica postane (...) živim i sastavnim, izgrađenim dijelom sušačke luke, i kako bi se time težište sušačke luke, pa i samog grada preneslo podalje od državne granice, a što bi bilo temelj trajnom blagostanju obiju Kostrena, Drage i Podvežice. III. Ukinuće svih gradskih pristojba na trgovinu. (...) gradske pristojbe predstavljaju jednu od najvećih zapreka unaprećenju trgovinskog saobraćaja kroz grad Sušak i njegovu luku... pozitivna i napredna gradska uprava Sušaka mora si postaviti za cilj postepeno sniženje, pa i posvemašnje ukinuće svih tih raznih pristojba, a u vezi s time i pronalaženje novih vrela gradskih prihoda. IV. Zavodjenje rigorozne štednje u gradskoj upravi. Gradske izdatke - pogotovo neproduktivne i personalne, koji sada apsorbiraju malone 40 posto od čistog gradskog proračuna - valja sniziti i svesti na najpotrebniju mjeru. V.

pa je u Gradskom zastupstvu dobio 4 zastupnička mjesta. Zastupnici su postali dr. Mikuličić, Maračić, M. Banić i Glavan.²⁵ HSS postaje druga

***Namaknuće većeg investicionog zajma.** I to za: a) izgradnju gradske kuće, b) izgradnju prosvjetnog doma jedne iole pristojne koncertno-kazališne dvorane i muzgrednih prostorija koje će biti žarištem čitave kulturne djelatnosti grada, c) otkup 'Elektre' i podignuće jedne pristojne električne centrale radi dobivanja jeftine struje, a uporedo s tim i rješenje pitanje gradske plinare, d) izgradnja gradske tržnice, e) izgradnja obalnog puta (Strandweg-a) u Kostrenama jer će Žurkovo i Urinj postati "gradskom 'ljetnikovačkom četvrti', f) izgradnja jeftinih stanova za radnike, gradske namještenike i činovnike, g) upotpunjenje i proširenje vodovodne i električne mreže na Dragu i obje Kostrene te urećenje Rječine i vodovoda, h) urećenje gradske kanalizacije i spremanje regulatorne osnove. U vezi sa svim ovim gradnjama treba pristupiti osnutku gradske štedionice, doći što prije do kaldrmarine koju duguje država pa popločiti gradske ulice.*

***VI. Uređenje radničkog pitanja u Sušaku.** Izgraditi jeftine stanove, pučke kuhinje, gradsko kupatilo, aprovizacije, sirotišta, ubožnice, punog iskorištenja Doma narodnog zdravlja u svrhu besplatnog liječenja neimućnih, otvorenje bolnice. Pitanje rada, naročito lučkog urediti tako da radnik ne bude iskorištavan. Zadruga lučkih radnika u Sušaku moraju biti urećene kao i u obližnjoj Rijeci, t.j. tako da članovima, pa i upraviteljima tih zadruga mogu biti samo pravi i faktični lučki radnici, i nitko drugi!*

***VII. Osnutak 'Saveza gornjeprimorskih općina'.** Nerazravnim, prvenstveno ekonomskim i kulturnim vezama, treba da se Sušak poveže ne samo s gradom Bakrom, nego i čitavim njegovim i svojim seoskim zalećem, pa s Grobinštinom, Kastavštinom, Vinodolom i njegovim Primorjem te otokom Krkom. **VIII. Sušak je hrvatski i mora biti hrvatski grad!** Još prije evakuacije talijanskih okupatorskih četa, Sušak je zapao u jednu tešku duševno-idejnu zabludu: Radi jugoslavenstva zaboravio je Sušak na hrvatstvo i odrekao se hrvatstva. Tu svoju zabludu, Sušak je skupo platio, jer je bio, kroz pune 3 i više godina izvrnut teroru raznih dotepenih kriminalnih tipova, koji su se zakitili jugoslovenskom firmom, zasjeli u srcu Sušaka te izvodili po njemu orgije oskrvrnjivanja svega hrvatskoga. Ovom teroru dotepenih avanturista, lažnih Jugoslavena i najmenika velikosrbizma, valja i u Sušaku učiniti kraj! Sušak treba da bude ono što je bio i što je, po krvi i tradicijama, jeste, t.j. hrvatski grad. To ne znači da Sušak treba da bude zadojen mržnjom na srpstvo i da pljune na jugoslovenstvo! Nasuprot: Na pravo i istinsko jugoslovenstvo Sušak ne treba da zaboravi; u Sušaku neka bude bratski susretan i priman Srbin; ali domaćin mora da bude Hrvat. To mora da se osjeća i u sušačkoj gradskoj upravi: Nju mora da prožima pozitivni hrvatski duh, koji ne zazire od srpstva ni od jugoslovenstva, ali ne da pljuvati na hrvatski karakter ovog grada. A toga do sada nije bilo...*

²⁴ Rezultat nedjeljnih gradskih izbora. Ekrazantan poraz 'gradjanske liste' i poludemokrata. -- Sjajna afirmacija hrvatstva. -- G. J. Kučić dobio nepovjerenje pretežne većine gradjanstva. „Novi list”, br. 182, 10. kolovoza 1926. Tablice sadrže pogreške, ali ne takve koje bitno mijenjaju iznesene rezultate izbora: Sušak I - 128 (izašli 361, 44%, upisani 827), Sušak II 124 (398, 45%, 889), Draga 70 (233, 66%, 351), Kostrena 91 (198, 34%, 571), Podvežica 51 (257, 54%, 471), Trsat 156 (384, 49%, 783), ukupno 620 (1831, 3893, 34%, 47%).

²⁵ Državni arhiv u Rijeci (dalje: DAR), Fond Grad Sušak, Sjednica gradskog zastupstva od 28. rujna 1926.; Knjiga JU-18 141. *Gradski izbori su potvrđeni*, „Novi list”, br. 216, 19. rujna 1926.

stranka po broju dobivenih glasova, sa svega 2 glasa manje od tzv. „građanske” liste bivših demokrata. Dobiveni glasovi znače napredak od 19%, u odnosu na izbore za Skupštinu 1925.

Prošlo je razdoblje vjere u jugoslavenstvo, birači se postupno priklanjaju Stranci koja je na proteklim skupštinskim izborima na području Hrvatske ostvarila uspjeh i potvrdila tadašnju čelnu ulogu među Hrvatima. Prestaje Radićeva suradnja s radikalima što utječe da i Hrvati koji su osuđivali sporazum daju glas HSS-u. Program s težištem na razvoju grada privukao je građane, ali i radnike. Stanovnici gradskog središta (Sušak I i II) glasuju za HSS, što je rezultat uspješne promidžbe HSS-a na užem gradskom području i veće pozornosti Stranke usmjerene na rješavanje životnih problema radnika nastanjenih u gradu. HSS konačno slama premoć negdašnjih demokrata okupljenih oko mjesne tzv. „građanske” liste.²⁶

Nakon izbornog uspjeha, Stranka dovršava planirano utemeljenje zasebnih ogranaka u podopćinama. Odbor gradske organizacije HSS-a odlučio je umjesto dotadašnje jedinstvene gradske organizacije osnovati 6 mjesnih organizacija: Trsat, Podvežicu (Podvežica i Krimeja), Dragu, Kostrenu sv. Lucije, Kostrenu sv. Barbare i Sušak.²⁷ Svaka mjesna ili kvartovska organizacija šalje u gradsku 3 predstavnika: predsjednika, potpredsjednika i tajnika. Odbor gradske organizacije sastojat će se od 18 predstavnika.²⁸ Iznad gradske, trebala je djelovati kotarska organizacija.²⁹

Glavan je dotadašnji ždrijebani zastupnik koji je ponovno izabran.

²⁶ Janjatović, *Rijeka u razdoblju 1918.-1941. godine*, Rijeka, god. I., sv. 1, Rijeka, 1994, str. 81. Janjatović zastupa mišljenje da utjecaj HSS-a na Sušaku raste od 1926.

²⁷ *Osnutak organizacije HSS na Trsatu*, „Novi list”, br. 204, 4. rujna 1926.

Prva se trebala utemeljiti na Trsatu, 6. rujna 1926. u gostionici „Kod Mišelovice”.

²⁸ *Obnova organizacije HSS u Sušaku*, „Novi list”, br. 205, 5. rujna 1926.

Predvičeno je da se utemeljiteljski skupovi održe: na Trsatu 6. rujna, u Podvežici 8. rujna. (Odgođeno, „Novi list”, br. 207, 8. rujna 1926.), u Dragi 11. rujna, u Kostreni sv. Lucije 12. rujna, u Kostreni sv. Barbare 12. rujna, a u Sušaku 19. rujna.

²⁹ *Pristašama HSS u Sušaku i okolici!* „Novi list”, br. 284 od 10. prosinca 1926. Tako je Kotarska organizacija oštro osudila namjere nekih članova mladeži da ometaju Pribičevićev zbor na Sušaku uz prijetnju da će kotarska organizacija iz stranačke veze isključiti sve one organizovane članove, za koje saznade da su uzeli učešća u tom pothvatu.

4. Izbori za Oblasnu skupštinu 1927.

Snažan i organizirani HSS dočekao je oblasne izbore 1927. U početku, Stranka je protiv izbora, ocijenivši da radikali žele raskinuti koaliciju s HSS-om,³⁰ ali zastupnički klub HSS-a prekida suradnju s radikalima 28. veljače 1927,³¹ pa se HSS priprema za izbore držeći ih prigodom za osvajanje vlasti u oblastima. U predizbornom programu za Sušak i Primorje središnje mjesto ima pitanje zaokruženja Primorsko-krajiške oblasti pripajanjem kotara Kastav i Krk sa hrvatskim stanovništvom. Kandidature HSS-a za grad i kotar Sušak objavljene su nakon dužih unutarstranačkih dogovora.³² Na listi za grad Sušak postavljen je odvjetnik dr. Vinko Mikuličić.³³ Kandidati za kotar Sušak bili su prof. u miru Vilko Krpan iz Bakra, te novinar Milan Banić sa Sušaka.³⁴ Dobre rezultate s prethodnih izbora kada je privukao dio radnika HSS je pokušao ponoviti suradnjom s lučkim radnicima. Listu je prozvao zajedničkom listom HSS-a i lučkih radnika.³⁵ Rezultat HSS-a na oblasnim izborima 1927. bio je 687 glasova u gradu, a 1763 u kotaru.³⁶ U gradu HSS dobiva 37,8% glasova, ali nije pobijedio, jer je izabran zajednički kandidat demokrata i SD-a. Iako je Stranka u gradu doživjela poraz, i dalje je očuvala glasove s prošlih izbora. Broj glasača čak je porastao u apsolutnom iznosu za oko 4%.³⁷ U kotaru su izabrana oba kandidata HSS-a, prof. Krpan i Banić. Stranka ostaje vodeća u

³⁰ *Hrvati u primorsko-krajiškoj oblasti prema oblasnim izborima*, „Novi list”, br. 8, 22. siječnja 1927.

³¹ Čulinović, *Jugoslavija*, I, isto, str. 488.

³² *Kandidature HSS u Hrv. Primorju i Gorskom Kotaru*, „Novi list”, br. 292, 18. prosinca 1926.

³³ *Pripreme za oblasne izbore. Kandidatska lista HSS i radnika za grad Sušak*, „Novi list”, br. 293, 21. prosinca 1926. Zamjenik mu je Berto Lulić, radnik.

³⁴ *Kandidatska lista HSS za izborni srez Sušak*, „Novi list”, br. 293, 21. prosinca 1926. *Izborne pripreme u gradu i kotaru Sušak*, „Novi list”, br. 7, 15. siječnja 1927. *Kandidatske liste u modruško-riječkoj županiji za oblasnu skupštinu primorsko-krajiške oblasti*, „Novi list”, br. 296 od 23. prosinca 1926. *Mjesne i društvene vijesti. Kandidatska lista HSS za grad Sušak*, „Novi list”, br. 295, 22. prosinca 1926. Zamjenici su im: Silvestar Gudac, cipelarski obrtnik, iz Kraljevice, te Klement Valjan, radnik, iz Grobnika.

³⁵ *Pripreme za oblasne izbore. Kandidatska lista HSS i radnika za grad Sušak*, isto.

³⁶ *Hrvatsko Primorje i Gorski Kotar u oblasnim izborima*, „Novi list”, br. 9, 29. siječnja 1927. (HSS, upisano, glasovalo): Sušak I 153, 828, 401; Sušak II 160, 888, 409; Draga 35, 357, 200; Kostrena 87, 582, 174; Podvežica 70, 550, 278; Trsat 182, 780, 355; Ukupno 687, 3985, 1817; Kotar 1763, 2722.

³⁷ *Grad i kotar Sušak u oblasnim izborima*, isto.

kotaru (64,76%) pobijedivši u svim općinama, osim Bakarca.³⁸ Iako je poraz u gradu udarac za HSS, Stranka je očuvala broj birača, a u kotaru ojačala utjecaj.

HSS u oblasnoj skupštini ima 28 zastupnika, pa za ostvarivanje prevlasti treba koaliciju. U Karlovcu je 21. veljače održana sjednica oblasnih zastupnika HSS-a, uz nazočnost S. Radića. Na njegov prijedlog trebalo je ostvariti suradnju sa SDS-om, a ako to ne uspije, s radikalima i zastupnikom demokrata, i ako se ni to ne ostvari, prijeći u oporbu.³⁹ Bio je to novi „luping političkog avijatičara” Radića. Nakon prekida suradnje s radikalima u Narodnoj skupštini 28. siječnja 1927. godine, ostvarena je suradnja s njima te zastupnikom demokratom u oblasnoj skupštini Primorsko-krajiške oblasti.⁴⁰ Predizborna obećanja dana gradu tek su dijelom ostvarena. Pitanje priključenja oblasti kotara Kastav i Krk (otoci Krk i Rab s općinama) uspješno je riješeno, ali tek nakon godine dana, donošenjem hitnog zakona.⁴¹ Drugo obećanje, izbor Sušaka za sjedište oblasti nije ostvareno jer se oblasna skupština 17. svibnja izjasnila za Karlovac.⁴²

Tijekom 1927. nastavlja se rad na ustroju Stranke. Mjesna organizacija HSS-a za Sušak utemeljena je 6. veljače, a potom je izabran Odbor gradske organizacije.⁴³ HSS je radio na povezivanju mladeži.⁴⁴ Dana

³⁸ *Jak porast HSS u Hrvatskom Primorju*, „Novi list”, br. 10, 5. veljače 1927.

³⁹ *Pitanje radne većine u primorsko-krajiškoj oblasnoj skupštini*, „Novi list”, br. 13, 23. veljače 1927.

⁴⁰ *Prvi sastanak primorsko-krajiške oblasne skupštine*, „Novi list”, br. 17, 9. ožujka 1927. Omjer zastupnika u oblasnoj skupštini: HSS 28, SDS 30, radikali 3 i Davidovićeve demokrati 1 (dr. Juričić sa Sušaka).

⁴¹ *Pitanje pripojenja Kastva, Krka i Raba primorsko-krajiškoj oblasti*, „Novi list”, br. 35, 2. svibnja 1928. *Zakon o pripojenju Krka i Kastva Primorsko-krajiškoj oblasti*, „Novi list”, br. 52, 23. lipnja 1928. „Narodne novine” br. 141, 21. lipnja 1928. i „Službene novine” br. 138-XLV, 19. lipnja 1928. Dr. Ivan Ribar podnio je na sjednici Narodne skupštine 27. travnja 1928. hitan prijedlog o priključenju kotara Kastav (općina Kastav) i Krk (otoci Krk i Rab s općinama) u sastav Primorsko-krajiške oblasti. Prijedlog je usvojen. Kralj je potpisao Zakon 20. svibnja 1928. u Nišu, a ovaj je stupio je na snagu 19. lipnja objavljivanjem u „Službenim novinama” kao *Zakon o pripojenju nekih općina Splitske i Ljubljanske oblasti Primorsko-Krajiškoj oblasti*.

⁴² *Oblasna skupština*, „Novi list”, br. 37, 18. svibnja 1927.

⁴³ *Velika manifestaciona skupština za pripojenje Kastavštine primor.-krajiškoj oblasti*, „Novi list”, br. 10, 5. veljače 1927. Izborna sjednica održana je u kinu „Balkan”.

⁴⁴ *Poziv na osnivački sastanak omladinske organizacije HSS*, „Novi list”, br. 9, 29. siječnja 1927. Organizaciju se trebala osnovati 30. siječnja u restoranu „Zlatni lav”. *Iz omladinske organizacije HSS*, „Novi list”, br. 13, 23. veljače 1927. Došlo je do odgode utemeljske sjednice za 23. veljače, a do tada je u prostorijama „Novog lista”, djelovao privremeni odbor.

27. veljače održan je utemeljiteljski skup omladinske organizacije HSS-a.⁴⁵ Središnjica je posvećivala pozornost zbivanjima na Sušaku nastojeći očuvati i ojačati utjecaj u gradu i kotaru.⁴⁶ Glavna godišnja sjednica HSS-a u Sušaku održana je 12. lipnja. Izabran je Odbor čiji je predsjednik bio dr. Mikuličić.⁴⁷ Sastav Odbora ukazuje da HSS osobitu pozornost pridaje sudjelovanju radnika. Htjelo se pokazati da seoske organizacije većinom čine seljaci, a gradske, radnici.

5. Izbori za Narodnu skupštinu 1927. i rad Stranke do diktature 1929.

U pripremi za skupštinske izbore 1927. trebalo je odrediti kandidate.⁴⁸ Na sjednicama kotarskih organizacija tijekom svibnja raspravljalo se o više osoba.⁴⁹ HSS je za nositelja svih lista u županiji odredio dr. Mačeka.⁵⁰

⁴⁵ *Omladinska organizacija HSS u Sušaku*, „Novi list“, br. 17 od 9. ožujka 1927. Odbor su sačinjavali: Milan Banić, predsjednik; Delimir Crnjar i Pavao Čulić, potpredsjednici; Baldo Glavan tajnik; Anton Antončić, zamjenik tajnika; Anton Bablić, blagajnik; te odbornici: Andrija Gulin, Ivan Žvanut, Stipe Krželj, Dragutin Medić, Juraj Kauzlarić, Lužavec, Zidarić i Mustač.

⁴⁶ *Mali narodi i svjetski mir*, „Novi list“, br. 22, 26. ožujka 1927. Tako je čelnik stranke S. Radić 24. ožujka 1927. održao predavanje *Mali narodi i svjetski mir* u Park hotelu. *G. S. Radić u Hrv. Primorju i na otocima*, „Novi list“, br. 23, 30. ožujka 1927. Zanimljivo da S. Radić 25. ožujka nije održao skupštinu u Kastvu u Sv. Mateju. Kotarski poglavar Aničić zabranio ju je jer nije bila na vrijeme prijavljena.

⁴⁷ *Glavna godišnja skupština HSS u Sušaku*, „Novi list“, br. 45 od 18. lipnja 1927. Sjednica je održana u kinu Balkan, za članove odbora izabrani su: M. Banić, novinar, Pavle Bačić, trhonoša, Josip Bralić, privatni namještenik, Josip Baselli, novinar, Nikola Bujanović, radnik, Nikola Bušljeta, radnik, Delimir Crnjar, radnik, N. Čurbeg, priv. namještenik, Andrija Gulin, piljar, Dragutin Klarić, priv. činovnik, Berto Lulić, radnik, Franjo Majstorović, obrtnik, Roko Pitinac, radnik, Vlado Polić, mesar, Karlo Radić, trgovac, Ferdo Richter, piljar, Ivan Šikić, radnik, Kazimir Vidas, novinar i Ante Vrkljan, priv. činovnik, kao i predstavnici omladinske organizacije. Članak o toj skupštini objavio je Mladen Urem, 1927, *Sušačka Revija*. Glasilo Kluba Sušačana, god. II, br. 8, Rijeka, 1994. str. 69. - 70.

⁴⁸ *Žirne pripreme za izbore*, „Novi list“, br. 47 od 25. lipnja 1927. *Dvije radikalske liste u Modruško-riječkoj županiji*, „Novi list“, br. 50 od 9. srpnja 1927.

⁴⁹ *HSS i Hrvatsko Primorje*, „Novi list“, br. 37. 18. svibnja 1927. Spominjali su se Milan Banić, novinar, Abdon Glavan, pomorski kapetan, Silvestar Gudac, obrtnik, Vilko Krpan, prof. u miru, dr. Vinko Mikuličić, odvjetnik i Franjo Ružić, općinski činovnik. *Kandidature u modruško-riječkoj županiji*, „Novi list“, br. 51 od 13. srpnja 1927. Pojavile su se tri struje: za Milana Banića, kapetana Abdona Glavana i prof. Vilka Krpana. *Kandidature u modruško-riječkoj oblasti*, „Novi list“, br. 55 od 27. srpnja 1927. *Kandidature u modruško-riječkoj županiji*, „Novi list“, br. 56, 30. srpnja 1927. Nakon vijesti da je za kandidata HSS u kotaru određen Banić, ipak je istaknuta kandidatura prof. Krpana.

⁵⁰ *Nosioci kandidatskih lista HSS*, „Novi list“, br. 50 od 9. srpnja 1927.

Dr. Stanko Šibenik iz Vrbovskoga bio je nositelj, profesor Pomorske akademije u miru Vilko Krpan, kandidat kotara Bakar, Sušak i Krk-Kastav, a Antun Širola-Brnas, seljak iz Sv. Mateja (Viškovo) njegov zamjenik.⁵¹ Program za izborni okrug, HSS je iznio u proglasima od 13. srpnja i 7. rujna 1927.⁵² Rezultati HSS-a na izborima bili su sljedeći: u gradu 514 (24,41%), u kotaru 2016 (40,8%), a u županiji 17465 glasova (39,87%).⁵³ Izabrani su: dr. Stanko Šibenik, prof. Vilko Krpan, dr. Ivan Švegel posjednik iz Bleda i Grga Hećimović umirovljeni profesor iz Ogulina.⁵⁴

HSS je na izborima izgubio oko 200 glasova u apsolutnom broju, tj. oko 15%. Došlo je do rasapa glasova na druge stranke. Možda je dio glasača bio razočaran nedavnom odlukom oblasne skupštine da središte oblasti bude Karlovac. Za nju je glasovao dio zastupnika HSS-a, iako je Stranka prije izbora obećala sjedište u Sušaku. Nije riješeno priključenje oblasti kotara Kastav i Krk. Neispunjavanje obećanja moglo je utjecati na odluku birača. Negativan učinak imale su i unutarstranačke borbe za kandidatska mjesta. Na razini kotara dolazi do 10% pada, ali su u odnosu na prošle izbore, osvojeni Bakar i Kraljevica. Na razini županije pad iznosi oko 20%. Iako je došlo do pada broja i postotka glasača, Stranka je očuvala najveći dio biračkog tijela, a u odnosu na prošle izbore dobila jedno zastupničko mjesto više. Nakon izbora na razini države, došlo je do neočekivane suradnje između S. Radića i Pribićevića, te formiranja Seljačko-demokratske koalicije 10. studenoga 1927.⁵⁵

Na Sušaku je Mjesna organizacija HSS-a za grad Sušak 8. travnja 1928. održala redovitu izbornu skupštinu. Izabran je novi Upravni odbor čiji je predsjednik ponovno dr. Mikuličić.⁵⁶ U Škrleju je 29. travnja održana

⁵¹ *Kandidature u modruško-riječkoj oblasti*, „Novi list“, br. 55 od 27. srpnja 1927. *Kandidature u modruško-riječkoj županiji*, „Novi list“, br. 56 od 30. srpnja 1927. *Kandidatske liste u modruško-riječkoj županiji*, „Novi list“, br. 57, 2. kolovoza 1927.

⁵² *Narodu hrvatskom, srpskom i slovenskom*, „Novi list“, br. 51, 13. srpnja 1927. *Primorski Hrvati! Braćo seljaci, radnici i građani!*, „Novi list“, br. 67, 7. rujna 1927. *Izjava bana Tomljenovića*, „Novi list“, br. 62, 20. kolovoza 1927. U predizbornoj aktivnosti HSS pojavio se ban u miru, dr. Tomljenović, dva puta nositelj liste na tom području, koja je tada dobila blizu 6.000 glasova.

⁵³ *Rezultati izbora za Narodnu Skupštinu*, „Novi list“, br. 69, 12. rujna 1927. *Definitivni službeni rezultati izbora u žup. modr.-riječkoj*, (ispravak), „Novi list“, br. 72, 21. rujna 1927. HSS, ukupno glasovali: Sušak I 113, 442, Sušak II 129, 503, Draga 28, 219, Kostrene 79, 187, Podvežica 49, 317, Trsat 116, 437, Ukupno 514, 2105, Kotar Sušak: 2016, 4940, Županija 17465, 43799.

⁵⁴ *Izabrani zastupnici HSS-a*, „Novi list“, br. 70, 13. rujna 1927.

⁵⁵ Čulinović, *Jugoslavija*, I, str. 511.

⁵⁶ *Mjesna organizacija HSS za grad Sušak*, „Novi list“, br. 33 od 25. travnja 1928. Potpredsjednici su: Dragutin Radić, obrtnik, Berto Lulić, radnik, Josip Bralić, radnik; tajnici: Dragutin Klarić, priv. činovnik, Delimir Crnjar, radnik; blagajnici: Pavao Bačić,

godišnja skupština Kotarske organizacije HSS-a. Ante je Vrkljan aklamacijom ponovno izabran za predsjednika. U Upravni odbor ušli su predsjednici i tajnici pojedinih teritorijalnih organizacija. Doneseni su naputci za organizaciju i rad: 1. Svaka mjesna organizacija u roku od dva mjeseca mora održati izbornu skupštinu; 2. svaki član mora imati legitimaciju sa slikom predsjednika i plaćati najmanje 1 dinar članarine mjesečno, svaki odbornik, a najmanje tajnik i predsjednik organizacije moraju biti pretplačeni na „Dom”; mjesni odbor mora se sastajati najmanje jednom mjesečno, voditi zapisnik koji potpisuju svi članovi odbora, a mora se voditi i blagajnička knjiga; 4. plenarni sastanak mjesne organizacije mora se održati najmanje jednom u dva mjeseca i sastaviti izvješće za kotarsku organizaciju; 5. kotarske sastanke saziva predsjedništvo, a zastupnici u predstavničkim tijelima ne mogu ih sazivati bez dozvole predsjedništva; 7. glavnu godišnju skupštinu saziva predsjednik svake godine u ožujku, najkasnije u travnju, a one mjesnih organizacija u siječnju i veljači; 8. na sjednicama za svaku mjesnu organizaciju glasuje po jedan odbornik; 9. o suradnji sa strankama u mjestu i kotaru odlučuje predsjedništvo kotarske organizacije u sporazumu sa vodstvom odnosno predsjednikom stranke, a tko se ogriješi, biti će isključen iz mjesne i kotarske organizacije; 10. zabranjena je suradnja sa hegemonističkim srbijanskim strankama (radikalima i demokratima).⁵⁷

Stvaranje Seljačko-demokratske koalicije na Sušaku rezultira pokretanjem tjednika „Gornji Jadran“, koncem 1927. Od 28. srpnja 1928. naslijedio ga je dnevnik „Naša sloga”.⁵⁸ Novi politički savez dobro je

javni bilježnik, Mate Frančišković, grad. činovnik i odbornici: Ivan Maračić, obrtnik, Milan Banić novinar i oblasni zastupnik, Andrija Gulin, piljar, Ante Vrkljan, činovnik, Nikola Bušljeta, radnik, Roko Pitinac, radnik, Josip Bahorić, grad. činovnik, Pavao Richter, piljar, Nikola Bunjanović, radnik, Ivan Šikić, radnik, Žarko Dundović, radnik, Rikard Čurbeg, radnik, dr. Dinko Vitezić, odvjetnik, Franjo Butorac, javni služnik, Josip Kurpis, obrtnik.

⁵⁷ *Mjesna organizacija HSS za grad Sušak*, „Novi list”, br. 33, 25. travnja 1928. Za I. potpredsjednika izabran je Marko Oštrić, za II. potpredsjednika Fran De Pauli, I. tajnik Dragutin Klarić, II. tajnik Slavko Lukčević, I. blagajnik Fran E. Ružić, II. blagajnik Ivan Škrobonja. Nazočni su predstavnici čak 28 organizacija. S područja gradske općine Sušaka: Sušak, Krimeja-Podvežica, Draga, Trsat, Kostrena Sv. Barbara, Drenova. Ostale organizacije s područja kotara bile su: Pašac, Svilno, Cernik-Čavle, Zastenice, Vel. Dražice, Male Drežice, Jelenje, Ratulje, Brnelići, Lubarska, Zoretići, Podkilavac, Podhum, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Praputnjak, Hreljin, Zlobin, Bakar, Kraljevica i Grobnik.

⁵⁸ *Naša Sloga*, „Novi list”, br. 62, 28. srpnja 1928. Miroslava Despot, *Pokušaj bibliografije primorskih novina i časopisa 1843.-1945*, Zbornik Rijeka, Rijeka 1953, str. 629. Urednik prvoga bio je Viktor Cerić, a surađivali su dr. Gjuro Červar, M. Banić, Krešo Smokvina i drugi. Krug drugoga je proširen karlovačkim načelnikom Butorcem, ing. Kabalinom iz Karlovca tj. Novog, Antom Vrkljanom i dr. Ivom Orličem i još nekima iz Sušaka.

prihvaćen u kotaru i gradu.⁵⁹ Atentat u skupštini na S. Radića i zastupnike HSS-a izazvao je reakciju Stranke i organa gradske općine.⁶⁰

U vremenima nadolazeće diktature došlo je do rascjepa u Gradskoj i Kotarskoj organizaciji HSS-a. Upućene su kritike novinaru Milanu Baniću, tvrdnjom da je nanio štete politici HSS-a i SDK-a jer je neprekidnim napadima na pojedince i grupe mnoge odbio od suradnje, a da se nikada u člancima nije okomio na nositelje režima Korošca, Davidovića, Grola i dr.⁶¹ Banić je u listu „Naša sloga” objavio otvoreno pismo kralju da učini kraj orgiji opijenih cinika na vlasti i ne dozvoli da se izolira i dotuče posljednji od većih političkih autoriteta, tj. Svetozar Pribičević.⁶² „Naša sloga” 19. listopada javila je o sukobu u HSS-u, o ostavci dr. Mikuličića i skupštini što će se održati 4. studenoga.⁶³ Dio previranja je izbor čelnika stranačke mladeži na konstituirajućoj skupštini omladine HSS-a 28. listopada na kojoj je ukazano povjerenje dotadašnjem čelništvu.⁶⁴ Na sjednici se provjeravaju snage pojedinih struja, a pobijedila je ona koja do tada vodi Stranku na Sušaku. Izvanredna glavna skupština Mjesne organizacije HSS-a održana je 4. studenoga 1928. uz nazočnost oko 300 članova. Pobijedila je struja predsjednika dr. Mikuličića te je uz neke izmjene izabran stari Odbor.⁶⁵

⁵⁹ *Skupština HSS u Grobniku*, „Novi list“, br. 65, 8. kolovoza 1928. U Grobniku je održana skupština HSS-a koja je izrazila podršku politici S. Radića i SDK.

⁶⁰ Kao kuriozitet navodimo podatak da je tragičan događaj rezultirao i nekim stranačkim sukobima, što su doveli do izbora novog Odbora organizacije HSS-a na Jelenju. Nova organizacija HSS-a izabrana je u Jelenju 11. kolovoza. Dotada je tamo bila jaka struja pučkaša župnika dr. Augustina Juretića. Prema navodu tiska na dan Radićeva pogreba načelnik je dao dozvolu za održavanje plesa, a župnik nije dao da se zvoní. U organizaciju su ušla i oba župnikova brata. U Odbor su ušli: Gašpar Juretić, predsjednik, Stjepan Valić, potpredsjednik, Franjo Maršanić, tajnik, Rafel Juretić, blagajnik, te odbornici: Viktor Rempešić, Simon Lukežić, Dragan Maršanić, Stanko Juretić, Viktor Klič, Jakov Juretić i Andrija Juretić. *Nova organizacija HSS u Jelenju*, „Novi list“, br. 68, 15. kolovoza 1928. *Velebna komemoracija S. Radića na Grobničkom Polju*, „Novi list“, br. 72, 29. kolovoza 1928.

Krajem kolovoza HSS je organizirao i posebnu komemoraciju na Grobničkom polju.

⁶¹ *Červar-Banićeva „Sloga” i mi*, „Novi list“, br. 65, 8. kolovoza 1928.

⁶² *Smiješno napuhavanje*, „Novi list“, br. 85, 17. listopada 1928. Članak je prvo zabranjen, ali je zabrana ukinuta.

⁶³ *Odnosi među pristašama HSS u Sušaku*, „Novi list“, br. 86, 20. listopada 1928.

⁶⁴ *Organiziranje omladine HSS u Sušaku*, „Novi list“, br. 89, 31. listopada 1928. Privremeni predsjednik bio je Rudolf Vukelić, a dotadašnji tajnik Skomina izvijestio je o radu koji se sastojao od organiziranja oko 50 omladinaca. Pročitana su i prihvaćena pravila, a zatim izabran Odbor: Rudolf Vukelić, predsjednik; Rudolf Seršić, potpredsjednik; Skomina i Blažević, tajnici; A. Balen, blagajnik; odbornici: B. Simić, I. Medanić, A. Blažević; nadzorni odbor: D. Ožanić, J. Srića; časni sud: J. Rožmanić, V. Butković i J. Pšorn. Sjednica je održana u prostorijama Hrvatskog sokola.

⁶⁵ *Izvanredna glavna skupština mjesne organ. HSS*, „Novi list“, br. 91, 7. studenoga 1928. Na sjednici je Ivan Maračić stavio prijedlog za isključenje pripadnika protivne

Protivnu struju podržava „Novi list”, koji je sukob označio borbom između „hegemonista” oko „Naše sloge” (dr. Červar, Mikuličić, Maračić, Vidman, M. Banić i dr.) i „boraca za ravnopravnost” (Hodko, Smokvina, Suzanić, Pajkurić, Dobrila, Glavan, Matković i dr.), koje Banić drži „manjim” Hrvatima u HSS-u.⁶⁶

Stranački sukob nije puka borba za prevlast pojedinih osoba u stranci, već se temelji na različitim stajalištima o političkim pitanjima. Podaci ukazuju da je M. Banić kralja držao jedinim čimbenikom koji može riješiti nastalu političku situaciju nakon Radićevé smrti, iako ne odbacuje Pribićevića. M. Banić kasnije postaje veliki zagovornik diktature kralja Aleksandra i pobornik „tvrde linije”. Dr. Mikuličić, također podržava režim, a za Stojadinovićeve vlade 5. studenoga 1938. imenovan je gradonačelnikom.⁶⁷ Druga skupina unutar HSS-a, u kralju ne vidi osobu koja će hrvatsko pitanje riješiti u interesu Hrvata.⁶⁸ Sukobi u HSS-u na Sušaku nisu riješeni izborom novog čelništva.⁶⁹ Stranačke aktivnosti prekinute su uvođenjem diktature, proširenjem *Zakona o zaštiti države*.⁷⁰ Mnogi su članovi HSS-a prisiljeni pobjeći u čemu im na ruku ide blizina državne granice.⁷¹ Drugi, kao primjerice, M. Banić i dr. V. Mikuličić, prešli su na stranu režima.

Zanimljiv je podatak o novopostavljenom gradskom načelniku Gjuri Ružiću.⁷² U Popisu činovnika gradske općine Sušak od 30. rujna 1931., u rubrici *Bivša politička pripadnost* upisan je kao radićevac, kao i 11 od

struje, do čega nije došlo jer su oni odbili iskaznice HSS-a i više se nisu držali članovima.

⁶⁶ *Pod krivim cimerom*, „Novi list”, br. 96, 28. studenoga 1928. U redovima HSS na području grada Sušaka, „Novi list” br. 95, 21. studenoga 1928. Baniću su protivnici zamjerali istodobni izbor u Odbor organizacije na Trsatu i Gradski odbor Sušaka, što je protivno stranačkim propisima.

⁶⁷ DAR, Sušak, Prezidijalni spisi, br. 467/938, Kralj. banska uprava 5. studenoga.

⁶⁸ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, I-II, (pretisak), Zagreb, 1990, str. 452. Ne smijemo zaboraviti da je i sam dr. Vladko Maček prigodom uvođenja diktature izjavio da je *lajbek raskopčan* te se *obzirom na veliku mudrost nj. vel. kralja nadam, se da će nam uspjeti ostvariti ideal hrvatskog naroda: da Hrvat bude gospodar u svojoj slobodnoj Hrvatskoj*.

⁶⁹ *Iz omladinske organizacije HSS*, „Novi list”, br. 13, 23. veljače 1927. O tome svjedoči podatak o novom utemeljenju organizacije mladeži na Sušaku, predviđenom za 23. veljače u prostorijama „Novog lista”, do kojega je trebao djelovati Privremeni odbor.

⁷⁰ Čulinović, *Jugoslavija*, II, str. 12. Riječ je o članku 3. *Zakona*.

⁷¹ *Političke prilike i politički ljudi u Sušaku*, „Primorje”, br. 45, 29. srpnja 1939. Tako je npr. Jure Tagliaferro, koji je i prije, za progona Stranke 1925, pobjegao u Rijeku, od 1931. do 1937. ponovno morao u emigrirati.

⁷² DAR, Sušak, Prezidijalni, br. 73/930 Kraljevska banska uprava Savske banovine Gradskom načelstvu Sušak 12. lipnja, br. 17555/II.

ukupno 29 gradskih činovnika.⁷³ Članom Gradskog vijeća imenovan je dotadašnji član HSS-a M. Banić.⁷⁴ Režim je izabrao članove HSS-a za koje se držalo da će surađivati. Za razliku od M. Banića, koji je otvoreno podržavao režim, načelnik Ružić uspio je očuvati dojam političke neutralnosti. Nakon ubojstva kralja Aleksandra i za namjesništva kneza Pavla, Gradsko zastupstvo pod vodstvom G. Ružića do 20. listopada 1938. iskazuje određene značajke hrvatstva.⁷⁵

⁷³ Isto, br. 198/931 popis od 30. rujna 1931. upućen Okružnom inspektoratu Savske banovine.

⁷⁴ Isto, br. 73/930 Kraljevska banska uprava Savske banovine Gradskom načelstvu Sušak 12. lipnja br. 17555/II.

⁷⁵ Irvin Lukežić, *Tvorci modernog Sušaka*, Sušačka revija, god. II, br. 5, Rijeka, 1994, str. 14. - 15.

Za akt ostavke vidjeti: DAR, Sušak, Prezidijalni, br. 445/938 od 20. listopada 1938. Ružić Gjuro (Đuro, Jurica) ml. gradskim načelnikom bio je od 1929. do 1939. (točnije, od 12. lipnja 1930. do 20. listopada 1938. op. Ž. B.) *Nastavljajući s uspješnom komunalnom politikom svoga prethodnika Jurja Kučića, za svoga mandata dosljedno provodi u djelo započeti preobražaj grada tako da Sušak u njegovo doba doživljava najveći uspon u svojoj novijoj povijesti. Svojom zauzetošću i okretnošću redovito je pronalazio mogućnosti kreditiranja velikih poduhvata, odlazeći vrlo često u Zagreb i Beograd, kako bi na nadležnim mjestima intervenirao u rješavanju važnijih gradskih pitanja. Zahvaljujući tome, tridesetih godina sušačka općina postaje najjači građevinski poduzetnik u gradu, a Sušak postojano, gotovo danomice, mijenja svoje vanjsko lice. (...) Poduhvatio se isprva podizanja zgrade Pučke kuhinje na Brajdici, zatim izvodi radove na urećenju i asfaltiranju svih važnijih sušačkih prometnica, gradi carinska skladišta u gradskom pristaništu i novu tržnicu, uspijeva ishodovati povoljne kredite za dovršavanje Banovinske bolnice, problem kroničnog nedostatka pitke vode rješava usavršavanjem vodovodne mreže i napajanjem s izvorišta u Martinšćici, brine o urećenju kanalizacije i lučkih postrojenja, unaprećenju cjelokupne infrastrukture, rekonstrukciji športskog igrališta na Krimeji i održavanju ostalih športskih objekata, preurećenju Park- cestovne magistrale duž jadranske obale, od Sušaka do Budve, te kontinentalnih pravaca turističke hotela-Pećine i drugih turističkih kapaciteta, gradi novi crkva i čitavog niza drugih objekata javne namjene. Znatnim je doprinosima omogućio, primjerice, izgradnju Doma Jadranske straže u Sušaku, Planinarskog doma na Planku i Doma za slabunjavu djecu u Skradu. (...) Svojevrsna kruna Ružićevih modernizatorskih nastojanja je gradnja velebnog Hrvatskog kulturnog doma, koji sa svojih četrnest katova predstavlja najvišu građevinu u tadašnjoj državi. Sušački oblakoder, podignut na ruševinama staroga Kortila, najopsežnija je gradnja u Sušaku od njegova postanka i simbolizira konačnu pobjedu novoga vremena koja nije više sentimentalno prema prošlosti. U skladu s potrebama novoga doba Ružić postupno provodi reorganizaciju i usavršavanje gradske uprave, preuzimanje Elektro kao kapitalnog komunalnog poduzeća koje od privatnika prelazi u ruke sušačke općine i uvodi mnoge druge inovacije. Posebno su velika njegova dostignuća na području turističke privrede. Godine 1929. osniva i tijekom čitava desetljeća vodi Savez za unaprećenje turizma Gornjeg Jadrana, a njegovom se zaslugom uspostavlja prva zrakoplovna veza na liniji Beč-Klagenfurt-Ljubljana-Sušak (1936.). Uviđajući već u to vrijeme važnost automobilske*

6. Skupštinski izbori 1935.

Na skupštinske izbore 1931. izlazi samo vladina lista, dok je na izbore 1935. HSS izašao kao dio Udružene opozicije (UO). Kandidat HSS-a i UO-a na listi dr. V. Mačeka na Sušaku, bio je Ante Vrkljan.⁷⁶ HSS je u gradu dobio 487, u kotaru 2884 (63,32%), a ukupno 3374 (44,41%).⁷⁷ Lista UO-a u gradu je osvojila jedva 16% glasova. U kotaru, bez grada, situacija je povoljnija, ali je uspjehom u gradu Jevtićeva lista ostvarila tijesnu pobjedu. Razlog gubitka glasova na razini grada organizirani je pritisak na birače, poglavito putem javnog glasovanja. Gradski puk ovisan je o poslodavcima, a ovi o središnjoj vlasti, koja im može osigurati ili uzeti poslove. Izrazit je neuspjeh UO-a na Kostreni i Trsatu, dok u ostatku kotara prevladava seoski puk koji se bavi poljoprivredom, što ih čini egzistencijalno neovisnijima, a to daje i veću slobodu pri glasovanju.

Nakon višegodišnjeg zastoja u radu uzrokovanog zabranom rada političkih stranaka, HSS obnavlja organizaciju, često se sukobljavajući s pristalicama režima.⁷⁸ Pored ranije mreže lokalnih organizacija u podopćinama iznad koje su gradska i kotarska organizacija, teži se širenju vodoravnog ustroja gradske organizacije, temeljenom na strukovnoj povezanosti. Početkom 1937. osnovane su sekcije za pojedina područja, primjerice, Privredno-financijska sekcija. Na Sušaku je djelovalo više strukovnih udruga trgovaca, otpremnika i slično, a neke imaju velik utjecaj na gradska gospodarska kretanja. Sušački HSS odlučio je ostvariti prevlast Stranke u

prometa za razvoj modernog turizma, zalagao se za izgradnju ceste od Ljubljane do Sušaka i od Sušaka do Zagreba. Stoga je već uoči drugog svjetskog rata urećena trasa magistralne ceste od Sušaka do Crikvenice.

⁷⁶ Sobolevski, *Grobniština između dva svjetska rata*, u zborniku *Grobniština u radničkom pokretu i revoluciji*, Rijeka, 1981, str. 51. - 52.

⁷⁷ DAR, Sušak, Prezidijalni spisi, 1935. bez oznake broja spisa, rukom pisana tablica rezultata i članova biračkih odbora; *Statistika izbora narodnih poslanika za narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije izvršenih 5. maja 1935*, Beograd, 1938., preslik dobiven od dr. sc. Mihaela Sobolevskog. Maček (glasovali, upisani): Sušak I 58 (599, 887), Sušak II 47 (627, 948), Draga 101 (341, 458), Kostrena 54 (300, 634), Podvežica 122 (451, 682), Trsat I 60 (364, 500), Trsat II 45 (360, 525), Ukupno 487 (3042, 4634), Kotar 2884 (4554, 5583), Ukupno 3374 (7596, 10217).

⁷⁸ Mladen Urem, *Nedeljni sukob u Orehovici*, Sušačka revija, god. III, br. 9, str. 55; Tekst preuzet iz „Hrvatske misli“, Zagreb, 1936. Tijekom 1936. došlo je hapšenja M. Šarinića i K. Valjana nakon sukoba u Orehovici gdje je Udruženje kazališnih dobrovoljaca u Sušaku na čelu s R. Tatalović Tomićem, „bivšim svemoćnim generalnim tajnikom pokojne JNS“ izvelo predstavu. Po završetku predstave održao je govor na koji je reagirao Marijo Šarinić, došlo je do sukoba i četiri su osobe uhapšene.

njima.⁷⁹ U Sušaku je 1937. utemeljena Hrvatska građanska, a u okolnim mjestima Hrvatska seljačka zaštita.⁸⁰ Gradska organizacija dobila je 1938. i prostor za svoj rad.⁸¹

7. Skupštinski izbori 1938. i zbivanja do 1940. godine

Stranka se stala pripremati za skupštinske izbore 1938. Dana 20. listopada 1938. Gj. Ružić upućuje okružnicu o napuštanju dužnosti predsjednika gradske općine bez obrazloženja, a ostavku daje i skupina vijećnika.⁸² Iako načelnik ne istupa kao član HSS-a, ipak hrvatskim usmjerenjem u radu zastupstva posredno jača utjecaj UO-a. Udarac za HSS imenovanje je dr. Vinka Mikuličića, ranijeg predsjednika Gradske organizacije, a poslije pobornika režima, za načelnika 5. studenoga.⁸³

Dr. Maček izdao je *Upute za izbore*.⁸⁴ U predizbornom radu isticali su se zastupnik Ante Vrkljan i tajnik Kotarske organizacije HSS-a Marijan (Marijo) Šarinić. Ponovno je došlo do spekulacija oko određivanja kandidata. Kotarska organizacija na sjednici 23. listopada utvrđuje da će kandidat za kotar i grad Sušak biti Vrkljan, a zamjenik Šarinić.⁸⁵ O razmiricama svjedoče nove raspre i isključenja članova organizacije.⁸⁶ Gradska organizacija HSS-a,

⁷⁹ *Privredno-financijska sekcija gradske organizacije HSS nastavlja s radom*, „Primorje”, br. 4, 15. listopada 1938. imala je 20-tak članova. Na njezinu čelu nalazio se Vladimir Antić, a sekcija je pobijedila na izborima za Udruženje trgovaca u Sušaku.

⁸⁰ Ipak se ne možemo složiti s opaskom da su one *stvorene po ugledu na slične fašističke organizacije u Italiji i Njemačkoj*, što tvrdi Terzić. (Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, I, str. 176. - 177.)

⁸¹ *Končano i sušačka hrvatska društva imaju svoje prostorije*, „Primorje”, br. 1, 24. rujna 1938. Gradska organizacija, omladina HSS-a, te neke druge hrvatske udruge, u rujnu su 1938. zauzimanjem trgovca Ivana Petraka, dobile prostorije u kući Vilhar, Supilova 3.

⁸² DAR, Sušak, Prezidijalni, br. 445/938 od 20. listopada 1938.

⁸³ Isto, br. 467/938 Kralj. banska uprava 5. studenoga. Edi Jurković, *Izbori na Sušaku 1938*, Sušačka revija, god. I, br. 2-3, Rijeka, 1993, str. 15. - 17. HSS je računao na očuvanje utjecaja putem nekoliko uglednih zastupnika iz Primorja. Bili su to Sušaćanin Ante Vrkljan, a u susjednom crikveničkom kotaru, trgovac Franjo Burić.

⁸⁴ *Upute za izbore*, „Primorje”, br. 5, 22. listopada 1938. Treba sazvati kotarski sastanak, utvrditi birališta s prošlih izbora i predložiti predstavnike liste te zamjenike.

⁸⁵ *Tjedni politički pregled*, „Primorje”, br. 6, 29. listopada 1938. Glasinu o tome objavio je list JRZ „Primorske novine” Prema njima, jedna struja ističe A. Vrkljana, a druga je, unutar Gradske organizacije, predlagala dr. Stjepana Krasnika, predsjednika Trgovinske industrijske komore.

⁸⁶ *Sastanak kotarske organizacije*, „Primorje”, br. 7 od 5. studenoga 1938. Na sjednici Kotarske organizacije od 30. listopada. M. Šarinić se zahvalio na mjestu zamjenika i predložio da to bude Vinko Frančišković iz Praputnjaka. Na sjednici je ipak odlučeno da zamjenik bude Šarinić. Jurković, isto, str. 15. - 17. Jurković spominje podatak, koji

na čelu s predsjednikom dr. Dinkom Vitezićem održala je niz skupova, a promidžbom se ističe tjednik „Primorje”.⁸⁷ Aktivne su i mjesne organizacije.⁸⁸ Rezultati HSS-a na izborima 1938. godine: u gradu 2.243

nismo mogli provjeriti, da je zbog Šarinićeva odbijanja, zamjenikom ipak postavljen Vinko Frančišković. Podatak ipak nije vjerodostojan jer je Ante Vrkljan potvrđen kao kandidat HSS-a za grad i kotar Sušak, a Marijo Šarinić kao njegov zamjenik od strane Kotarskog suda u Sušaku, kao i predstavnici i zamjenici HSS-a za pojedina glasačka mjesta. *Ante Vrkljan kandidat HSS za grad i kotar Sušak*, „Primorje”, br. 9, 19. studenoga 1938. *Ivan Maračić isključen iz HSS. Saopćenje Gradske organizacije HSS u Sušaku*, „Primorje”, br. 10, 26. studenoga 1938, O sukobima svjedoči i odluka o isključenju Ivana Maračića, iz Gradske organizacije HSS-a od 18. studenoga 1938, zbog *destruktivnog i štetnog rada za naše hrvatske nacionalne interese i napadaja, kleveta i uvreda naših vodećih ljudi u Sušaku, koje je širio putem letaka i pisanjem u 'Hrvatskom borcu'*.

⁸⁷ *Velebni sastanak članstva HSS u Sušaku*, isto. U predizbornoj borbi znatnu pomoć pružio je član HSS-a i urednik tjednika „Primorje” Franjo Pavešić. Vinko Tadejević, *Reafirmacija stvaralaštva pok. Franje Pavešića hrvatskog književnika i novinara*, „Sušačka revija”, god. III, br. 12, Rijeka, 1995, str. 82. Franjo Pavešić rođen je u Krasici 27. rujna 1907. Školu je polazio u Bakru, Trgovačku akademiju u Sušaku, a studij na Slobodnoj školi političkih znanosti u Pragu. Utemeljitelj je, izdavač i urednik tjednika „Primorje” u razdoblju od 1939. do 1941. Tijekom II. svjetskog rata bio je neko vrijeme kulturni ataše veleposlanstva NDH u Rimu. Nakon Rata bio je izložen progonima, pisao je, ali nije objavljivao. Rukopisi obrađuju društvenu te političku tematiku, prikupio je izvorne materijale o odnosima talijanskog iredentizma spram Hrvata u Istri tijekom prošloga stoljeća do 1918., između ostaloga, zapisnike Sabora u Poreču od 1861. do 1865. Umro je u Zagrebu 1963.

⁸⁸ *Velebni sastanak članstva HSS u Sušaku*, „Primorje”, br. 10, 26. studenoga 1938. Gradska organizacija HSS-a na Sušaku održala je skup 20. studenoga. Vodio ga je njezin predsjednik dr. Dinko Vitezić, koji je komemorirao život i zasluge dr. Ante Trumbića za Sušak. Iza njega govorio je urednik tjednika „Primorje” Franjo Pavešić. *Dvije skupštine HSS u Kostreni Sv. Luciji i Sv. Barbari*, isto.

Slijedile su dvije skupštine HSS-a u Kostreni sv. Lucije i sv. Barbare. Govorili su predsjednik Mjesne organizacije, kapetan Ivan Gržalja i član HSS-a Ivan Sveško. *Jakov Grabar kandidat HSS za kotar Kastav o potrebama svoga izbornog kotara, Sastanak HSS na Trsatu*, „Primorje”, br. 11, 3. prosinca 1938. Marijo Šarinić okupio je velik broj ljudi u svom rodnom kraju, na skupštini HSS-a u Podvežici. *Sastanak HSS na Trsatu*, „Primorje”, br. 12, 10. prosinca 1938. Mjesna organizacija HSS-a na Trsatu održala je skup 3. prosinca, uz vodstvo svoga predsjednika organizacije Petra Bačića. *Velike skupštine HSS u Sušaku i Svetom Mateju*, isto. Sutradan je dr. Rudolf Bičanić bio gost predstavljanja Gradske organizacije HSS-a na terasi hotela Jadran. *Skupština HSS u Čavlima, Krasici i Kukuljanovu*, „Primorje”, br. 11, 3. prosinca 1938. U sušačkom kotaru održane su predizborne skupštine HSS-a u Čavlima, Krasici i Kukuljanovu. U Čavlima je 27. studenoga predsjedavao Vinko Modrić, trgovac, načelnik općine Cernik-Čavle Ivan Miculinić, te tajnik HSS-a, Blaž Vlašić. U Kukuljanovu je predsjedao Vid Mičetić, a u Krasici načelnik Dragutin Mikuličić. *Velike skupštine HSS u Sušaku i Svetom Mateju*, „Primorje”, br. 12, 10. prosinca 1938. U susjednom kotaru Kastav održana je skupština u Sv. Mateju, na kojoj je govorio Antun Host, zamjenik kandidata.

(61,35%), u kotaru 4.110 (87,46%), ukupno 6.353 glasa (76,03%) samo za HSS u okviru UO.⁸⁹ U gradu je UO dobila je 64,44% glasova, od čega 95,2% kandidatu HSS-a, a 3,09% SDS-u, na listi dr. Mačeka. U kotaru je lista dr. Mačeka ostvarila velik uspjeh, dobivši najviše glasova u Jelenju, Grobniku, Podhumu, Hreljinu, Krasici, Škrljevu i Čavlima. HSS postaje jedina ozbiljna politička snaga u Sušaku i kotaru. Protivnici su listom poraženi, a nije im pomogao niti institut javnog glasovanja. Grad se „jednodušno” svrstao uz politiku HSS-a. Osokoljenost pobjedom odražava se osnivanjem novih lokalnih organizacija.⁹⁰

Novu veliku pobjedu Stranke, *Sporazum Cvetković-Maček* i osnutak Banovine Hrvatske, sušački HSS oduševljeno je pozdravio. Tajnik Kotarske organizacije bio je Šarinić, a Gradske, odvjetnik dr. Oskar Turina.⁹¹ Na Sušaku djeluje Hrvatska seljačka zaštita.⁹² Utemeljenjem Banovine Hrvatske, došlo je do kadrovskih promjena u gradskoj upravi. Umjesto v.d. predsjednika Kolacija, imenovan je povjerenik gradske općine Miroslav Blažičević, a nakon njega 19. prosinca 1939. godine, Šarinić.⁹³ Rješenjem bana Banovine Hrvatske od 15. svibnja 1940. postavljena je uprava gradske općine, a gradskim načelnikom postaje Marijo Šarinić.⁹⁴ Takva situacija potrajala je do napada država Trojnog saveza na Kraljevinu Jugoslaviju, u travnju 1941.

⁸⁹ *Pobjeda Hrvatske Seljačke Stranke u gradu i kotaru Sušak*, „Primorje”, br. 13, 17. prosinca 1938. Lista UO (dr. Maček, SDS, ukupno izašli birači: Sušak 2.356 (2.243, 113, 3656), Kotar 4.277 (4.110, 167, 4699); ukupno 6.633 (6.353, 280, 8355).

⁹⁰ Iako je Zamet teritorijalno pripadao kotaru Kastav, on je ipak bio upućen na grad Sušak.

Vijesti iz Zameta, „Primorje”, br. 43, 15. srpnja 1939. Tako je 1939. utemeljena organizacija HSS-a u Zametu, na čelu s predsjednikom Ilijom Mavrovićem.

⁹¹ *Hrvatska trobojka vijori na zgradi gradske općine*, „Primorje”, br. 45, 29. srpnja 1939. Dana 3. rujna održan je skup na Sušaku, kojem predsjedava Rude Maračić. *Dr. Milan Špehar (osmrtnica)*, „Primorje”, br. 57, 21. listopada 1939. Istaknuti član sušačke organizacije HSS-a bio je i pravnik dr. Milan Špehar.

⁹² *Zapovjedništvo HSZ Sušak*, „Primorje”, br. 66, Božić 1939. Zapovjednik je Šuligoj. *Zapovjednik HZ Jure Oršić isključen iz HSS*, „Primorje”, br. 91, 15. lipnja 1940. Iz 1940. potječe podatak da je tadašnji zapovjednik Hrvatske zaštite (HZ) Jure Oršić isključen iz HSS-a na sjednici Upravnog odbora HSS-a za grad i kotar Sušak.

⁹³ DAR, Sušak, Prezidijalni spisi, br. 128/1939 komplet spisa. Šarinić je imenovan temeljem rješenja banske vlasti Banovine Hrvatske. *Za gradske izbore*, „Primorje”, br. 55 od 7. listopada 1939.

⁹⁴ Isto, Rješenje bana Banovine Hrvatske od 15. svibnja 1940. br. 48.782-I/2-1940. Šarinić je istim aktom razriješen dužnosti povjerenika gradske općine Sušak.

8. Zaključno razmatranje

Godine 1920. HRSS je započeo svoj rad na području Sušaka sa samoga „dna”, dobivši zanemarivih 1% glasova. Tijekom godina, strpljivim radom, Stranka je ukazala nasljednicima negdašnjih primorskih pravaša da im mjesto nije s demokratima. Posvetivši pozornost specifičnim problemima Sušaka, pogotovo prijetnjama talijanskog iredentizma, dokazujući želju za ostvarenjem ravnopravnosti Hrvata u državi, a ne rušenjem države, HSS je stekao povjerenje birača. Prvo su uz Stranku pristali oni u susjednim općinama sušačkog kotara, a sredinom 20.-ih godina i sami građani Sušaka. HSS stvara kvalitetan ustroj mjesnih podružnica, gradske i kotarske organizacije te mladeži koja ostaje aktivnom do Šestosiječanjske diktature. Povratkom stranačkog života, HSS se oporavlja i nastavlja s daljnjim širenjem utjecaja, sada i putem strukovnih podružnica. Izbori 1938. donose veliku pobjedu u gradu i kotaru, a nakon osnutka Banovine Hrvatske, članovi HSS-a i formalno dolaze na čelo gradskih organa vlasti.

Summary

Activity of HRSS in Primorje starts with the failure in the elections for Konstituenta in 1920. Resistance of HRSS to create the state according to Belgrade recipe, for Sušak people was extremism which could end with break-up. HRSS did not adjust the political program to local situation on Sušak. The same happened again in parliamentary elections of 1923 in the town, while the results in the region were significantly better. HRSS gradually finds support in village people from counties near the town. In the elections of 1925 HRSS became respectful third party in the town. In 1925 a group of democrats joins HSS. In the elections for City Council in 1926, HSS wins 34% of votes and becomes second party. The result repeated in regional elections in 1927, while in parliamentary elections HSS drops to 20%. Perhaps a part of voters was disappointed by selection of Karlovac to be the center of region. In times of oncoming dictatorship, there was secession in city and regional organization of HSS. HSS entered the elections of 1935 as part of UO and gets only 16% of votes due to organized pressure of regime to voters. In the elections of 1938 reaches about 62% of votes and becomes the only serious political power in town. Founding of Banovina Hrvatska, was praised by HSS Sušak, and secretary of regional organization, Marijo Šarinić becomes city mayor in 1940. In 1920, HRSS started working in Sušak from the scratch and over years they won majority of population by paying attention to the problems in town, and especially to the threat of irredentism.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe

broj 1 i 2 (God. I)

Osijek, 2006./2007.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe
br. 1 i 2, Osijek 2006./2007.

Nakladnik:

Odsjek za povijest – Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ana Pintarić, dekanica

Izv. prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku

Prof. dr. sc. Slobodan Čače, Sveučilište u Zadru

Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru

Prof. dr. fra Marko Karamatić, Franjevačka teologija, Sarajevo

Prof. dr. sc. Marjan Dimitrijević, Institut za nacionalna historija, Skopje

Izv. prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku

Doc. dr. sc. Miroslav Akmađić, Filozofski fakultet u Osijeku

Izv. prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli

Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar, Pécs

Glavni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Marica Grigić

Računalna obrada i prijelom:

Ivan Nećak

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka